

KITICE V ODSTAVKIH:
NEKATERE KITIČNE OBLIKE V SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH
PESMIH 16. STOLETJA

Slovenski protestantski pisci 16. stoletja so v prizadevanju za širjenje novega nauka izdali tudi več pesmaric. Z melodijami, ki so jih prevzeli iz pesmaric nemških in čeških protestantov, so prinesli v slovensko (duhovno) poezijo tudi mnogo kitičnih oblik. O štirih je govora v članku.

In their effort to spread the new religious teachings, sixteenth-century Slovene Protestant writers published, among other things, several hymnals. With the tunes adapted from the hymnals by the German and Czech Protestants, they introduced into Slovene (spiritual) poetry numerous new stanza forms, four of which are discussed in the article.

1 Slovenske protestantske pesmi, ohranjene v slovenskih protestantskih tiskih 16. stoletja, izkazujejo zelo bogat kitični repertoar.

2 Verz slovenskih protestantskih pesmi 16. stoletja je péti verz, kar pomeni, da se je prilagajal ritmu melodije,¹ ta mu je določala metrični obrazec: če govorim o jambskem verzu to torej pomeni, da je tak ritem melodije, po kateri se je pesem pela. Verz, ločen od melodije, pa se ravna le po načelu izosilabičnosti.² Ker so pesmi praviloma pisane nestihično, v odstavkih, katerih konci pomenijo le konce kitic, je za prepoznavanje kitične strukture ta značilnost verza pomembna, prav tako pa tudi verzni konci, rimani lahko tudi raznonaglasno (mogoča je kombinacija moške in ženske klavzule ipd.) (Pretnar 1986: 571).

3 Na podlagi omenjenih lastnosti verza in kitice je pri večini slovenskih protestantskih pesmi 16. stoletja kitično strukturo moč razbrati.

Med najpogosteje rabljenimi kitičnimi oblikami je takim. *Lutherstrophe*. Gre za sedemvrstičnico, sestavljeno iz prestopno in zaporedno menjavajočih se jambskih osmercev in sedmercev z zaključnim, po navadi nerimanim sedmercem, prve štiri rime so prestopne (prvi štirje verzi so ostanek vaganatske kitice; Frank 1993: 543), peti in šesti verz sta rimana zaporedno, sedmi je, kot že rečeno, po navadi neriman (lahko pa se zadnji verz kitice rima z zadnjim verzom naslednje kitice).

Kitica je bila znana že v nemški poeziji minezanga v 14. in 15. stoletju, razcvet pa je doživela v 16. stoletju za časa evangeličanov; med drugim je v taki kitici

¹ O melodijah slovenskih protestantskih pesmi v 16. stoletju je temeljno študijo prispeval Josip Čerin (1908). Na tem mestu pa naj gre še zahvala Alešu Bjelčeviču, ki me je opozoril na prepotrebno večjo mero upoštevanja melodij v obravnavi kitičnih struktur slovenskih protestantskih pesmi 16. stoletja.

² Táko stališče je zagovarjala večina raziskovalcev slovenskih protestantskih pesmi (o tem glej Svetina (1997: 34–36, 38, 42–43)).

Luter, po komer je dobila kitica ime, spesnil tudi znamenito zahvalno pesem 'Nun freut euch lieben Christen gmein' (Frank 1993: 543–544).

Melodijo pesmi 'Nun freut euch lieber Christen gmein' in z njo vred kitično obliko so prevzeli tudi slovenski protestantje. Prvikrat jo je verjetno uporabil Trubar v Katekizmu 1550 v pesmi o stvarjenju 'Ena pejsen iz s. stariga pisma' T8/7 AbAbCCx (melodija v Čerin 1908: 149):

u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	C
u-u-u-u-	C
u-u-u-u	x

Nu pujte, pujte vsi ljudje
inu se prov vučite
spoznat sebe grehe svoje
inu prav zastopite,
zakaj je Bug nam Sinu dal,
čudne riči je on ž njim djal,
te merkajte po redi.

Prvo četverostišje (J8A J7b J8A J7b) je ena od variant *vagantske kitice*, in sicer takim. kratka razvezana vagantska kitica. Vagantska kitica (Ludvik 1978: 49–52) se je pojavila v 12. in 13. stoletju v latinski poeziji potujočih sholarjev, od koder je dobila tudi ime. Najznačilnejša je bila štirivrstična kitica iz štirih zaporedno žensko rimanih trohejskih ali jambskih tetrametrov (aaaa, variant rimanja je več; tudi cezurne rime oz. rime na polstišjih se pojavljajo, a niso obvezne), od »katerih je trinajstzložni najbolj pogosten« (Ludvik 1978: 49).³ Taka kitica se je z razpadom dolgega verza na krajši polstišji (T13>T7+T6 oz. J15>J8+J7) lahko razvezala v osemvrstičnico (razvezana vagantska kitica), ta pa v štirivrstičnico (kratka razvezana vagantska kitica). Ostanek le-te je razviden v prej obravnavani pesmi.

Ob kratki razvezani vagantski kitici se je v slovenskem protestantskem pesništvu 16. stoletja ohranila tudi oblika dolge razvezane vagantske kitice, pisane v (manj običajni) kombinaciji jambskih osmercev in sedmercev (J8/7) z dodanim nerimanim sedmercem na koncu (Dalmatin: 'Ena druga nova duhovna pejsen od S. Krsta'; J8/7 AbAbCdCd; melodija v Čerin 1908: 159):

u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	C
u-u-u-u	d

³ Trinajstzložni verz je trohejski, če pa gre za varianto z anakruzo, kakršna je ohranjena pri slovenskih protestantih, je verz jambski in ima petnajst zlogov.

u-u-u-u- C
 u-u-u-u d
 u-u-u-u x

Poslušajte vsi človeki
 inu se prov vučite,
 narveč vi vsi krščeni
 čez tu prov pomislite:
 gdu je nam gori postavil
 tu svetu krščovanje,
 kaj nam je per tem oznanil
 inu vsem dal na znanje,
 de imamo verjeti.

Sled vagantske kitice se je ohranila tudi v desetrvstični Trubarjevi božični pesmi 'Na božični dan'. Zanimiva pa je ta kitična oblika zlasti zato, ker prvemu prestopno rimanemu četverostišju, kratki razvezani vagantski kitici, sledi dvoje zaporedno in oklepajoče rimanih trostišij (J8/7 AbAbCCdEEEd; melodija v Čerin 1908: 172–3):

u-u-u-u- A
 u-u-u-u b
 u-u-u-u- A
 u-u-u-u b
 u-u-u-u- C
 u-u-u-u- C
 u-u-u-u d
 u-u-u-u- E
 u-u-u-u- E
 u-u-u-u d

Hvalimo mi danas Boga
 inu se veselimo,
 kir je nam dal Sinu svojga,
 z angeli ga častimo.
 Danas ta Beseda Božja
 zavolo vsiga človečtva
 se je k nam prdružila,
 vzela nase to kri, mesu
 v enim divičnim telesu,
 s tem na z Bugom zmirila.

V istem času, kot je bila zapisana oz. prevzeta v kitični repertorar slovenskih protestantov ta kitična oblika,⁴ se je namreč na Francoskem z Ronsardom pojavila zelo podobna kitična oblika z enakim razporedom rim, le da je bila pisana v desetercih oz. dvanajstercih (Morier 1975: 791–792) in je dobila ime klasična

⁴Iz srednjeveške latinske poezije je znana taka kitica, pisana v izmenjavajočih se trohejskih sedmercih in šestercih. (Za podatek se zahvaljujem Alešu Bjelčeviču.)

francoska oda. Ta kitična oblika toliko spominja na sonet, da sta se je prijeli tudi imeni »sonet brez prve kvartine« (Novak 1995: 61) in »brezglavi sonet«⁵.

Za Dalmatinovo jutranjo molitev ('Ena pejsen, kadar človik v jutru vstane'), za katero sem sam sprva mislil, da je pisana v vagantski kitici,⁶ se je ob upoštevanju ritma melodije izkazalo, da je zapisana njabrž v *hildebrandski kitici*.⁷ Gre za »variant/o/ *niebelunške kitice*, /.../ sestavljen/e/ iz štirih dvojno rimanih dolgih vrstic. Ime je dobila po srednjevisokonemškem 'Mlajšem spevu o Hildebrandu'« (Ludvik 1978: 18). Štirivrstična kitica z dolgimi verzi se lahko, tako kot vagantska, razveže v osem- ali štirivrstično kitico s krajšimi verzi (J7/6 oz. T6/5) in z rimami aBaBcDcD oz. aBaB. (Ludvik 1978: 18–19)

Dalmatin je jutranjo molitev 'Ena pejsen, kadar človik v jutru vstane' napisal v osemvrstičnih, torej v dolgih razvezanih hildebrandskih kiticah (J7/6 aBaBcDcD; melodija v Čerin 1908: 216):

u-u-u-u	a
u-u-u-	B
u-u-u-u	a
u-u-u-	B
u-u-u-u	c
u-u-u-	D
u-u-u-u	c
u-u-u-	D

Stuj mi danes na strani,
ter do smrti moje,
pred vsem hudim me brani,
vdam se v roke tvoje.
Vse moje grehe tudi
ti meni odpusti,
za katere se zbudi
močnu čezme vusti.

4 Že omenjeni štirje primeri kitičnih oblik kažejo, da je šlo pri pesmih slovenskih protestantov v 16. stoletju za oblikovno zelo izdelano poezijo, ki je sprejemala melodije in z njimi kitične obrazce iz pesmi nemških in čeških protestantov in z njimi dobila v svoj kitični repertorar številne srednjeveške in sočasne umetelne kitične oblike.

⁵ Kot jo je poimenoval František Štraus na predavanju o verznihi sistemih v slovaški poeziji, ki ga je imel v Ljubljani 3. 4. 1997.

⁶ Zaradi premajhnega upoštevanja ritma melodije sem v študiji (magisteriju) *Silabični verz v starejši slovenski poeziji* (1997) prišel, kar se tiče interpretacije kitičnih struktur, do nekaterih napačnih ali pa vsaj vprašljivih sklepov.

⁷ Melodija je precej sinkopizirana, tako da moja interpretacija ni povsem enoumna. Ritem melodije bi bilo namreč moč slišati tudi kot merjenje jambskih trohejskih verzov.

NAVEDENKE, VIRI IN LITERATURA

- Josip ČERIN, 1908: *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih. Trubarjev zbornik*. Ljubljana. 126–244, 284–288.
- Horst J. FRANK, 1993: *Handbuch der deutschen Strophenformen*. Tübingen, Basel: Francke Verlag.
- M. L. GASPAROV, 1996: *A History of European Versification*. Oxford: Clarendon Press.
- Dušan LUDVIK, 1978: *Srednjevisokonemške in staronemške verzne oblike*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon 4).
- Henri MORIER, 1975: *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*. Pariz: Presses Universitaires de France.
- Boris A. NOVAK, 1995: *Oblika, ljubezen jezika*. Maribor: Obzorja.
- Tone PRETNAR, 1980: *Iz zgodovine slovenskega verzne oblikovanja do Prešerna*. Ljubljana. (Tudi Tone Pretnar: *Iz zgodovine slovenskega verzne oblikovanja*. Ur. Aleš Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF, 1997.)
- 1986: *Med gramatičnim paralelizmom in zvočno figuro: o rimi v slovenski protestantski pesmi. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: FF, 571–80 (Obdobja 6). (Tudi Tone Pretnar: *Iz zgodovine slovenskega verzne oblikovanja*. Ur. Aleš Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF, 1997.)
- Strofika*, 1964. Ur. Maria Renata Mayanowa. Wrocław, Varšava, Krakov: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk (Wersyfikacja 6).
- Peter SVETINA, 1997: *Silabični verz v starejši slovenski poeziji*. Ljubljana. Magistrsko delo.

SUMMARY

The verse of sixteenth-century Protestant versification was chanted, hence it was governed by the rhythm of the tune, which in turn has a direct correlation with the stanza formulas. Among many of these formulas found in the Protestant versifications, of particular interest are the following ones: the very common so-called *Lutherstrophe* (I8/7 aBaBeex); the vagrant stanza, which was in its long disjunctive variant used once (I8/7 AbAbCdCdX), but was in its short disjunctive variant (I8/7 AbAb) used in numerous stanzas; the *Hildebrand* stanza (I7/6aBaBeDeD); and the 10-line stanza (I8/7 AbAbCCdEEd), which does not have a specific name. These four stanza forms are only a part of the extensive stanzaic repertoire of sixteenth-century Protestant versification.